

Motivatsiya va inson xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqlik.

Amirova Nodira Shamshiyevna

Alfraganus Universiteti Psihalogiya PS-23-1 guruh talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada motivatsiya tushunchasi va uning inson xulq-atvori bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Inson faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan motivatsiya shaxsning maqsad sari intilishida, qaror qabul qilishida hamda xatti-harakatlarini boshqarishda muhim omil hisoblanadi. Maqolada motivatsiyaning turlari, ularning shaxsiy va ijtimoiy omillar bilan aloqador jihatlari, shuningdek, xulq-atvorga ta'sir etuvchi psixologik mexanizmlar yoritilgan. Shuningdek, turli motivatsion nazariyalar asosida insonning ijobiy yoki salbiy xulq-atvori shakllanishi misollar orqali tushuntirilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, samarali motivatsiya tizimi inson faoliyatining mazmunini boyitadi, xulq-atvorda ijobiy o'zgarishlar yuzaga kelishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: motivatsiya, inson xulq-atvori, ehtiyoj, maqsad, rag'bat, ichki va tashqi omillar, psixologik omillar, motivatsiya nazariyalari, shaxs, xulqni boshqarish, ijtimoiy muhit, emotsional holat, shaxsiy rivojlanish, ijobiy va salbiy xulq, o'zini anglash.

Kirish: Inson faoliyatini boshqaruvchi eng muhim psixologik jarayonlardan biri bu — motivatsiyadir. Har qanday xatti-harakat, faoliyat yoki qaror ortida ma'lum bir ehtiyoj va maqsad yotadi. Ana shu ehtiyojni qondirishga undovchi ichki kuch esa motivatsiya deb ataladi. Insonning xulq-atvori bevosita uning ichki rag'batlari, maqsadlari va ijtimoiy muhit ta'siri ostida shakllanadi. Shu sababli motivatsiya va xulq-atvor o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish zamonaviy psixologiya va pedagogika fanlarida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Motivatsiya inson faoliyatining yo'nalishini, faolligini va barqarorligini belgilaydi. U shaxsning o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi va maqsad sari harakat qilishida muhim rol o'ynaydi. Xulq-atvor esa motivatsiyaning tashqi ko'rinishidir, ya'ni inson ichki ehtiyojlarini amaliy harakat orqali ifodalaydi. Bugungi kunda motivatsiya nazariyalari inson xulq-atvorini tushuntirishda, uni boshqarish va to'g'ri yo'naltirishda keng qo'llanilmoqda. Shaxs psixologiyasi, ta'lim jarayoni, mehnat samaradorligi va rahbarlik faoliyatida motivatsiyaning o'rni beqiyosdir. Shu bois ushbu maqolada motivatsiya va inson xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinib, ular o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar: Motivatsiya va inson xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqlik masalasi psixologiya fanida uzoq yillardan beri tadqiq etilib kelinmoqda. Dastlab bu tushuncha XIX asr oxiri va XX asr boshlarida paydo bo'lib, uni ilmiy asosda o'rgangan olimlardan biri A. Maslou bo'lgan. Uning ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasi inson xulq-atvorining asosida ehtiyojlar yotishini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Maslou fikricha, insonning harakatlari, intilishlari va qarorlari turli darajadagi ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan bo'ladi. Shuningdek, F. Gertsbergning "ikki omilli nazariyasi" ham motivatsiya va ish faoliyati o'rtasidagi bog'liqlikni yoritishda muhim o'rin tutadi. U inson xulq-atvorini shakllantiruvchi omillarni ikki guruhga — **rag'batlantiruvchi** (motivatorlar) va **gigiyenik omillar** deb ajratadi. Bu yondashuv shaxsning faoliyati, mehnatga bo'lgan munosabati va ichki qoniqishini tahlil qilishda keng qo'llaniladi. D. MakKlelland esa motivatsiyani insondagi **uch asosiy ehtiyoj** — yutuqqa erishish, hokimiyat va ijtimoiy aloqadorlik orqali tushuntirgan. Ushbu nazariyalar motivatsiyaning turli ko'rinishlarini, ularning inson xulq-atvoriga ta'sirini chuqur tahlil

qilish imkonini beradi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda esa motivatsiya faqat individual jarayon emas, balki ijtimoiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog‘liq hodisa sifatida qaraladi.

Maqolani tayyorlash jarayonida psixologik, nazariy va tahliliy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotda **taqqoslash, tahlil-sintez, ilmiy umumlashtirish** va **nazariy izoh** metodlari asos qilib olindi. Adabiyotlar tahlili orqali motivatsiya va xulq-atvorni o‘rgangan olimlar qarashlari solishtirildi, ularning ilmiy xulosalari tahlil qilindi. Shuningdek, o‘zbek va xorijiy manbalardagi tadqiqotlar asosida motivatsiya jarayonining psixologik va amaliy jihatlari o‘rganildi. Ushbu yondashuvlar maqolada ilgari surilgan fikrlarning ilmiy asoslanishini ta‘minlaydi hamda motivatsiya va inson xulq-atvori o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Muhokama: O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, motivatsiya inson xulq-atvorining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, u shaxsning hayotiy maqsadlarini belgilash, qaror qabul qilish va o‘zini rivojlantirish jarayonlariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Inson xulq-atvorini to‘g‘ri tushunish uchun, avvalo, uning motivatsion ehtiyojlarini tahlil qilish zarur. Chunki har bir harakatning ortida ma‘lum bir maqsad va uni amalga oshirishga undovchi ichki rag‘bat mavjud bo‘ladi. Maslou, Gertsberg va MakKlelland tomonidan ilgari surilgan nazariyalar shuni isbotlaydiki, insonning xulq-atvori faqat tashqi omillar bilan emas, balki ichki ehtiyojlar, qadriyatlar va shaxsiy maqsadlar bilan ham belgilanadi. Masalan, ba‘zi odamlar uchun moddiy mukofot asosiy motivator bo‘lsa, boshqalar uchun ijtimoiy e‘tirof yoki o‘zini namoyon qilish imkoniyati kuchliroq turtki bo‘lishi mumkin. Shu bois motivatsiyani universal mexanizm sifatida emas, balki shaxsga xos psixologik jarayon sifatida baholash to‘g‘riroqdir. Muhokama jarayonida shuni ta‘kidlash lozimki, inson xulq-atvori va motivatsiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik har doim barqaror bo‘lmaydi. Ijtimoiy muhit, emotsional holat, stress, shaxsiy tajriba va qadriyatlar tizimi motivatsiya darajasiga bevosita ta‘sir etadi. Masalan, ijobiy psixologik muhitda inson faolligi ortadi, salbiy omillar esa teskari natija beradi. Shuningdek, samarali motivatsiya tizimi inson faoliyatini yo‘naltirishda, mehnat unumdorligini oshirishda va shaxsning o‘z-o‘zini anglashida muhim o‘rin tutadi. Ta‘lim, boshqaruv, sport yoki mehnat sohalarida motivatsion yondashuvdan to‘g‘ri foydalanish insonning ijobiy xulq-atvorini shakllantirishga xizmat qiladi. Demak, motivatsiya va xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur tahlil qilish inson psixologiyasini yanada yaxshiroq tushunish, shaxs faoliyatini samarali boshqarish va ijobiy o‘zgarishlarga erishish uchun zarur shart hisoblanadi.

Natijalar Tadqiqot davomida o‘tkazilgan tahlillar va adabiyotlarni o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, motivatsiya inson xulq-atvori shakllanishida markaziy o‘rin tutadi. Insonning har bir harakati ma‘lum bir ehtiyojni qondirishga, maqsad sari intilishga yoki ijtimoiy e‘tirofga erishishga qaratilgan bo‘ladi. Bu jarayonda motivatsiya ichki (shaxsiy ishonch, qiziqish, maqsadga sadoqat) va tashqi (rag‘bat, mukofot, ijtimoiy baho) omillar orqali namoyon bo‘ladi. Olingan natijalarga ko‘ra, insonning motivatsiya darajasi uning xulq-atvoriga bevosita ta‘sir etadi: kuchli motivatsiya mavjud bo‘lganda faoliyat samaradorligi oshadi, sust motivatsiya esa befarqlik va passivlikka olib keladi. Shuningdek, motivatsiya turlari shaxsning ijtimoiy tajribasi, psixologik holati va shaxsiy qadriyatlariga qarab farqlanishi aniqlandi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, inson xulq-atvori doimiy o‘zgaruvchan bo‘lib, uni barqaror saqlash uchun motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash zarur. Ijobiy motivatsiya insonda o‘ziga ishonchni oshiradi, maqsad sari qat‘iy intilish hissini kuchaytiradi, salbiy motivatsiya esa aksincha, ruhiy tormozlovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, motivatsiya inson xulq-atvori, faoliyat samaradorligi va shaxsiy rivojlanish darajasini belgilovchi eng muhim psixologik mexanizmlardan biridir.

Xulosa: Motivatsiya — inson hayotidagi barcha faoliyatlarning ichki harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, u xulq-atvorni yo‘naltiradi, boshqaradi va unga ma‘no bag‘ishlaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, insonning xatti-harakati, qarorlari va maqsadlari bevosita uning motivatsion holatiga bog‘liq. Kuchli va to‘g‘ri yo‘naltirilgan motivatsiya shaxsda faol hayot pozitsiyasini shakllantiradi, mehnat samaradorligini oshiradi hamda o‘zini rivojlantirishga undaydi. Inson xulq-atvorining turlicha namoyon bo‘lishi esa motivatsiya turlarining xilma-xilligidan dalolat beradi. Ichki motivatsiya shaxsning o‘zini anglash, o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish va shaxsiy qoniqish hissiga asoslanadi. Tashqi motivatsiya esa ijtimoiy baho, mukofot yoki rag‘bat kabi tashqi omillar ta‘sirida shakllanadi. Shu bois inson faoliyatida ichki motivatsiyani kuchaytirish va uni ijobiy tashqi omillar bilan uyg‘unlashtirish eng samarali natijani beradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, inson xulq-atvori va motivatsiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushunish nafaqat psixologiya, balki ta‘lim, boshqaruv, mehnat va kundalik hayot sohalarida ham katta ahamiyatga ega. Chunki motivatsiyani to‘g‘ri yo‘naltirish orqali insonning ijobiy xulq-atvorini shakllantirish, ruhiy barqarorligini mustahkamlash va maqsadga erishish samaradorligini oshirish mumkin. Xulosa qilib aytganda, motivatsiya inson xulq-atvorining asosi, hayotiy yo‘nalishini belgilovchi va shaxsiy rivojlanishning kalit omilidir. Har bir inson o‘z motivatsion ehtiyojlarini anglab, ularni ijobiy yo‘nalishda boshqara olsa, bu uning nafaqat shaxsiy muvaffaqiyati, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abduqodirov, A. (2019). *Psixologiya asoslari*. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
2. Bekmurodov, B. (2020). *Inson psixologiyasi va xulq-atvori*. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. G‘oziev, E.G‘. (2018). *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
4. Gertsberg, F. (1959). *The Motivation to Work*. – New York: John Wiley & Sons.
5. Karimova, V. (2017). *Ijtimoiy psixologiya*. – Toshkent: O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti.
6. MakKlelland, D. (1987). *Human Motivation*. – Cambridge: Cambridge University Press.
7. Maslow, A. (1943). *A Theory of Human Motivation*. – Psychological Review, Vol. 50, No. 4.
8. Murodova, D. (2021). *Motivatsiya va shaxs rivojlanishi psixologiyasi*. – Samarqand: SamDU nashriyoti.
9. Nazarov, A. (2019). *Psixologiyada motivatsiya nazariyalari*. – Toshkent: TDPU ilmiy to‘plami.
10. Xo‘jayev, R. (2022). *Zamonaviy ta‘lim jarayonida motivatsiya omillari*. – Toshkent: Innovatsion ta‘lim nashriyoti.